

СЪХРАНЯВАНЕ НА НАРОДНИТЕ ЗАНАЯТИ И ОЖИВЯВАНЕ НА МУЗЕЙНАТА ЕКСПОЗИЦИЯ В АЕК “ЕТЪР”

Станчо Станчев, Пенка Колева

“Един българин – без майсторско свидетелство, без висше архитектурно образование, без научни титли и звания, рискува да преобърне класическата представа за музея и в една малка страна за няколко години да предизвика възхищението на десетки корифеи в областта на сканзена” – това са думи на Соня Алексиева, автор на най-добрата биографичната книга за Лазар Донков.¹

Много е лесно за нас, музейните специалисти, изчели десетки книги по музеология за изграждане на музеите на открито, от своята практика и рутина да дирим “кривиците” по съграждането на Етъра. Но в онази далечна 1963 г. проблемите са били не малко: да се убеди партийното и общинско ръководство на града да подкрепи идеята за създаване на “жив музей”; да се намерят добри майстори-строители, които да пренесат или наново изградят като копия възрожденски къщи със занаятчийски работилници; да се обходят десетки занаятчийци, за да се намерят такива, които могат да възстановят стари технологии; търсят се суровини и материали, намират се съмишленици като Исторически музей–Габрово, който предоставя оригинален инструментариум и тъкани, за да се открият първите работилниците и експозиции.

За Лазар Донков и Ганка Рибарова е ясно, че бъдещият музей няма да предлага пасивен поглед към миналото. Идеята е по динамичен начин да се показва какво е ставало вътре в сградите и извън тях. Експозициите в музея на открито дават възможност да се проследи социалната структура по време на Българското възрождане, различните видове занаяти, бита и традициите на представения регион.

И наистина 40-годишната история на Етъра показва, че тази идея е възможна, реализира се през 60-те години и се разви и обогати през

70-те и 80-те години на XX в. Всичко това е свързано с много условия и противоречия, произтичащи от променящите се условия на живот. Стремещт за оживяване на музейната експозиция влиза в конфликт с музейните изисквания за достоверност и границата между тях е твърде крехка. Например: съвременният майстор е човек от 21 век, той е преносител на традиция от XIX век и като поведение, като информатор и даже като визия е различен. “Ние всички съзнаваме, че не можем никога да успеем да пресъздадем перфектно атмосферата на времето в музея, но се стремим за точност” – пише доайеът на музейната сканзенология Артур Ципелиус.²

През първото десетилетие от изграждането на музея (1964–1974) започват работа 60–70 годишни занаятчии, които заедно със строителите участват в монтажа на съоръженията и в експониране на работилниците. До национализацията всички те са имали собствени работилници с чираци и калфи. Според изискванията за оживяване в музейна среда, майсторите на народни занаяти трябва да спазват автентичната ръчна технология, да подбират подходящи суровини и материали и да владеят целият асортимент от номенклатурата до съвършенство. Изработваните предмети и тъкани са типични по форма и украса за балканския регион. Ново в музея е, че работят пред непрекъснат поток от туристи и често трябва да дават информация. Деведесет процента от майсторите бързо се приспособяват, но не бяха изключения и конфликтни ситуации с публиката. За напредналата си възраст всички показваха завидна работоспособност. През тези години нямаше норма. “Нормата разваля формата” обичаше да се шегува бай Петко стругаря, като непрекъснато демонстрираше пред посетителите занаята си.

Първите майстори в новооткритите работилници са: Петко Гаджев – дървостругар, Цоньо Цокев – тепавичар, Недю Гъдев – гайтанджия, Стефан Йовчев – куюмджия, Стефан Йонков – бакърджия, Фильо Иванов – мутафчия, Станчо Галов – папукчия и други.

От 1 януари 1966 г. Етъра се отделя от Окръжния музей и става самостоятелен институт с директор Л. Донков. На 6 юни същата година се открива щанд за продажба на сувенири. С него се създава извънбюджетната сметка на музея, от която се плаща на майстори, работещи в домовете си различни сувенири – пунгии, резбовани

солнички, ножове и др. Така музеят още в първите години от изграждането си създава благоприятни условия за опазване и развитие на народното занаятчийство в музея и близките селища.

Поради големият интерес от страна на туристите към изделията на майсторите, извънбюджетната сметка на музея бързо нараства: през 1966-та тя е 12 000 лв., 1967-а – 60 000 лв., 1968-а – 134 662 и в 1969-та – 207 150 лв.³

Стопанската дейност с нищо не накърнява значението на музея като научен и културен център. Нещо повече, още тогава Донков разбира колко важно е за музея да има повече финансова самостоятелност, за да подпомага другите дейности.

Периодът 1974–1992 г. е времето, когато се сменят поколенията занаятчии, когато навлизат в работилниците възпитаници от училищата в Троян и Трявна, когато майсторите започват да обучават свои чираци и калфи. Първият чирак в куюмджийската работилница е Лальо Колев, в бакърджийската – Людмил Бояджиев и Байо Баев, Любомир Христов в мутафчийската и т.н. Тази наложила се положителна практика трябваше да се регулира в нормативни правила. Нямахме откъде да се черпи опит, затова ръководството на музея и музейните специалисти разработват вътрешни нормативни правила т.н.

Статут за обучение на майстори на народни занаяти и Правила за провеждане на изпити и преминаване от степен чирак, калфа, майстор⁴. Нашият опит се оказва удачен и той бе ползван от колегите в Добрич, Айтос, Велико Търново. За периода 1980–1992 г. в музея са издадени 25 майсторски свидетелства. Някои от тези майстори и днес работят тук (Даниела Тухладжиева, Христо Пенчев), а други правят свои самостоятелни фирми (Веселин Дамянов, Мая Казакова и др.) В тези години в занаятчийските работилници се работят почти всички изделия от номенклатурата на занаята.

Грънчарската работилница в годишния си отчет за 1986 г. има посочени 21 вида изделия, в това число стомни – три вида, тончета (големи съдове за течности), които днес не могат да се намерят⁵. Това бяха добри години и по отношение на заплащането на майсторите на народни занаяти. Разработват се годишни планови показатели за всички занаятчийски работилници. След достигане на определен коефициент, майсторите се стимулират на тримесечие и годиш-

но. В скоби трябва да отбележим, че никога не е търсена печалба от занаятчийските работилници. Тяхната вътрешна стопанска сметка се планираше на загуба, която се покриваше с печалбата от търговската дейност и входната такса.

“Етъра е рай за майсторите на народни занаяти” – казват често посетителите. Дали е рай не знаем, но сме сигурни, че през годините музейното ръководство се стремеше да създаде добра икономическа, битова и социална среда и не по-малко важното условие – да осигури постоянен туристически поток. Всичко това задържаше майсторите, имаше условия за приемственост в отделните работилници, следеше се разнообразието в номенклатурата на занаята. Освен това всички занаятчийски работеха със специално работно облекло, осигурено от музея. Това създаваше добър естетически вид на работната среда.

От 1992 г. във връзка с икономическите промени в страната със заповед на кмета на Община Габрово, работилниците в музея се отдават под наем с изключение на три (мутафчийска, гайтанджийска и хлопкарска). Какво се промени в статута на майсторите? След конкурс по оферти и събеседване се сключват договори за отдаване под наем за една или три години.⁶

Положителното при новите условия е, че се възстановява историческият първообраз на връзката занаятчия – клиент. Майсторът сам търси суровини и материали, организира работата и реализацията на продукцията. По моему слаб момент е, че пазарът диктува номенклатурата и масово се преминава към дребно сувенирно производство. “Дребното производство е смърт за занаята” – смятат много изследователи на съвременното занаятчийство. Темата не е еднозначна: не би могло да има производство без реализация; от друга страна музейните занаятчийски работилници дават невярна представа за занаятите от Възраждането, периодът, който ние възстановяваме; от трета – майсторът, поставен в съвременните икономически условия, трябва да се осигурява, реализирайки продукцията си.

Как може да бъде избегнат конфликтът: демонстрация-бизнес-информация?

Според нас, чрез постоянен контрол по спазване на договорите от страна на административното ръководство и недопускане на поредица от дреболийки, които се предлагат като народно изкуство. И

никога да не се забравя, че най-важната обществена функция на един музей е ОБРАЗОВАТЕЛНАТА РОЛЯ В ОБЩЕСТВОТО. Когато музеят прилага този приоритет, по-лесно може да се справи със сувенирната индустрия. Ето тема по която бихме могли да дискутираме.

През 2000 година се извършва една недомислица: Етъра става публична държавна собственост. Музейната територия и сгради, включително занаятчийските работилници и технически съоръжения на вода, са актувани от общинска в държавна собственост. Музейният фонд и краткотрайните активи остават собственост на Общината, а така също музейните специалисти и хотелът. Заведенията за хранене стават също държавни. Майсторите, като наематели на държавна собственост, са откъснати от музейното ръководство и наблюдаващите ги уредници. Изискванията за съхраняване на чистотата на занаятчийските традиции и демонстрация пред посетителите за една част от новите наематели е само пожелание.

В резултат на промените в структурата на музея можем да констатираме, че съхраняването на народните занаяти в Етъра и показване на занаятчийската технология пред публиката върви към комерсиализация. Това е много тревожна тенденция с много неблагоприятни последици. Но това е тема с продължение за друга дискусия.

Бележки

¹ *Алексиева, С.* Човекът, който създаде “Етъра”, С., 1994

² *Ципулицус, А.* Тенденции към комерсиализация в музеите на открито. Осло, 1980 (превод на български МА инв. № 1086)

³ *Донков, Л.* Кратки бележки по създаването на Етнографския парк-музей. Сб. Етъра – 40 години, Габрово, 2004

⁴ Архив АЕК “Етър”, Статут за обучение на майстори, калфи и чираци, МА инв. № 854

⁵ Годишен отчет на Грънчарска работилница през 1986 г., МА инв. № 1520

⁶ Договор за отдаване под наем на Грънчарска работилница, МА, инв. № 521